

4 Klasifikace rozvojových zemí

4.1 Úvod

Cílem této kapitoly je umožnit čtenářům porozumět různým možnostem vymezení rozvojových zemí. Kapitola je rozdělena na dvě části. V první části budou analyzovány tři oficiální kategorizace zemí a komparována kritéria, podle kterých jsou země klasifikovány do jednotlivých kategorií. Náplní druhé části této kapitoly budou ostatní, formální i méně formální, klasifikace zemí. Rozdíl mezi první a druhou částí nespočívá v tom, zda jde o oficiální klasifikaci či neformální pojmenování skupiny zemí, ale ve skutečnosti, že klasifikace zařazené do první části se vztahují na velkou většinu zemí světa a znamenají zároveň zařazení země do jedné z kategorií. Naopak v druhé části jsou zařazeny klasifikace, které znamenají vyčlenění specifické skupiny zemí, ať už je tato klasifikace provedena na základě oficiálních kritérií (například nejméně rozvinuté země) či jde o pojmenování určité skupiny zemí bez jasně vymezených kritérií (například nově industrializované země).

4.2. Klasifikace a kategorizace zemí

Tři základní kategorizace zemí pochází od tří významných mezinárodních organizací. Nejjednodušší a zřejmě také nejpoužívanější je vymezení od Světové banky. Ta klasifikuje země podle jediného kritéria, kterým je hrubý národní důchod (HND) na osobu v amerických dolarech. Je nutné upozornit, že se nejedná o přepočtení prostřednictvím parity kupní síly (PPP), ale jednodušší přepočtení směnnými kursy. Je pravda, že převod směnnými kursy podhodnocuje skutečnou úroveň produkce (důchodu) v zemích s nízkým důchodem, a tak nadhodnocuje relativní rozdíly mezi zeměmi s různou ekonomickou úrovní. Pro účely kategorizace zemí to však není zásadní, protože v průměru platí, že cenová hladina roste s ekonomickou vyspělostí. Lze tedy předpokládat, že země s podobnou skutečnou úrovní ekonomické aktivity na osobu (měřenou důchodem v paritě kupní síly) budou mít i podobnou úroveň HND na osobu přepočteného směnnými kursy.

4.2.1 Klasifikace Světové banky

Kategorizaci zemí dle Světové banky shrnuje tabulka 4.1. Kromě vymezení HND na osobu pro zařazení do jednotlivých skupin jsou v ní také uvedeny příklady zemí, které jsou do dané skupiny zařazeny. Světová banka vymezuje **čtyři důchodové kategorie zemí** – země s nízkým důchodem, nižším středním důchodem, vyšším středním důchodem a vysokým důchodem. Řekne-li se země s nízkým (středním, vysokým) důchodem, implicitně je myšlen přepočtený celkový důchod země na osobu.

Tabulka 4.1: Kategorizace zemí dle Světové banky (fiskální rok 2013–2014)

Skupina zemí	HND na osobu (USD, 2012)	Příklady zemí
Nízký důchod	1 035 a méně	Etiopie, Keňa, Haiti, Bangladěš, Jižní Súdán
Nižší střední důchod	1 036–4085	Indonésie, Indie, Vietnam, Zambie, Mauritánie
Vyšší střední důchod	4 086–12 615	Argentina, Angola, Čína, Thajsko, Maďarsko, Irák
Vysoký důchod	12 616 a více	USA, Japonsko, země EU-15, Česko, Uruguay, Rusko

Zdroj: World Bank (2013)

Poznámka: Země zvýrazněné tučně byly v roce 2013 reklasifikovány do jiné kategorie.

Světová banka každý rok upravuje rozmezí HND na osobu jednotlivých skupin a podle aktuálního HND na osobu řadí země do odpovídajících skupin. Klasifikace je platná jeden rok, nikoli však kalendářní, ale fiskální rok Světové banky, který začíná prvního července jednoho roku a končí posledního června roku následujícího. Kategorizace zemí uvedená v tabulce je provedena na základě HND na osobu roku 2012 a je platná od 1. července 2013 do 30. června 2014.

Klasifikace Světové banky nerozlišuje kategorii rozvojová země, pouze důchodové kategorie. Za rozvojové země jsou však obvykle považovány země prvních tří skupin (tj. všechny vyjma zemí s vysokým důchodem). Je třeba zároveň vnímat, že hranice mezi kategoriemi netvoří nějaké přirozené prahy, že by země dvou navazujících kategorií, které jsou na horní hranici nižší kategorie a dolní hranici vyšší kategorie, měly v nějakém smyslu odlišné ekonomiky. Dělicí linie kategorií jsou tak do větší míry arbitrární a odpovídají spíše aktuálnímu rozdělení zemí podle důchodu na osobu. Je otázka, zda výraz „nízký

důchod“ má spíše relativní pojetí a značí země s nejnižší úrovní ekonomické aktivity na osobu vzhledem k ostatním zemím, nebo má absolutní povahu a tato kategorie se při ekonomickém růstu svým významem i náplní zemí vyprázdňuje. Historická zkušenost svědčí o částečné akceptaci obou přístupů. Na jedné straně se hranice mezi kategoriemi každý rok posouvá směrem nahoru, zároveň však posun limitů není tak rychlý, aby dosahoval průměrného ekonomického růstu zemí. Země tak mají tendenci postupovat spíše do vyšších kategorií, než klesat do kategorií nižších.

Přístup Světové banky, která klasifikuje země světa dle jediného kritéria důchodu na osobu, se může jevit jako příliš úzký a jednorozměrný. Je však nutné mít na paměti, že sama Světová banka tuto klasifikaci nenazývá jako klasifikaci dle míry rozvoje, ale právě pouze jako klasifikaci dle úrovně důchodu. Lze však argumentovat, že přestože samotná výše důchodu neměří celkovou úroveň rozvoje země, značí kapacitu země rozvoje dosáhnout. Ukazatele ekonomické aktivity (v přepočtu na osobu) tak mohou poskytnout hrubou aproximaci úrovně rozvoje. Oproti ukazatelům rozvoje mají také výhodu teoretického zázemí. Zatímco ukazatele ekonomické aktivity podkládá silná teorie, ukazatele rozvoje jsou často založeny na slabších teoretických konceptech, což se odráží v jisté arbitrarnosti při jejich měření.

4.2.2 Klasifikace Mezinárodního měnového fondu

Druhá klasifikace zemí pochází od Mezinárodního měnového fondu (MMF). Ve své roční zprávě *World Economic Outlook* klasifikuje země na základě třech pomocných kritérií a řadí je do dvou skupin (IMF, 2013a). Tato klasifikace se od klasifikace Světové banky liší ve třech aspektech. První odlišností je vyšší počet kritérií. MMF taktéž používá kritérium důchodu na osobu, ale doplňuje ho dvěma dalšími – diverzifikace vývozu a míra integrace do globálního finančního systému. Kritérium diverzifikace je zaměřeno na strukturu vývozu, respektive úroveň jeho diverzifikace. Podle tohoto kritéria značí jednostranná orientace vývozu nízkou úroveň rozvoje. Kritérium je významné zejména u zemí, jejichž ekonomika je založena na těžbě a zpracování ropy a vysokou část jejich vývozu tvoří ropné produkty. Tyto země pak nejsou považovány za vyspělé země, byť z pohledu klasifikace Světové banky může jít o země s vysokým důchodem. Zajímavé je, že toto kritérium neměří strukturu (resp. diverzifikaci) celého hospodářství, ale pouze vývozu. Třetí kritérium MMF v oficiálních materiálech nevysvětluje, a proto je obtížné určit, podle čeho je míra integrace do globálního finančního systému posuzována.

Druhým rozdílem mezi klasifikací Světové banky a MMF je skutečnost, že zatímco u Světové banky je kritérium důchodu na osobu jednoznačné a transparentní, MMF chápe výše uvedená kritéria pouze jako pomocná. Nelze je dohledat v oficiální publikaci *World Economic Outlook*, ale pouze na webových stránkách s otázkami a odpověďmi (IMF, 2013b). Naopak ve výše uvedené publikaci explicitně zmiňuje, že tato „*klasifikace není založena na striktních kritériích, ekonomických či jiných, a vyvíjela se v čase*“ (IMF, 2013a, s. 137). Třetí rozdíl spočívá v počtu a názvech kategorií, do kterých jsou země řazeny. MMF řadí země pouze do dvou kategorií – **vyspělé ekonomiky** (*advanced economies*) a **vynořující se a rozvojové ekonomiky** (*emerging market and developing economies*)²⁵. Na rozdíl od klasifikace Světové banky používá tato klasifikace explicitně termínu „rozvoj“ v názvu jedné z kategorií. K přearžení do vyšší kategorie nedochází často, v posledních letech došlo k reklasifikaci několika evropských zemí, ta přitom většinou proběhla po přechodu země na jednotnou měnu euro.²⁶

Do skupiny vyspělé ekonomiky bylo v roce 2013 zařazeno 35 zemí, do skupiny vynořujících se a rozvojových ekonomik 153 zemí. Do druhé kategorie tak patří více než čtyři pětiny klasifikovaných zemí. MMF tuto kategorii dále člení do šesti regionálních skupin a do několika analytických skupin. Podle zdroje exportních příjmů člení země na ty, jejichž vývoz je z více než 50 % složen z paliv (26 zemí), a na ty, u kterých mají paliva jen menší část exportních příjmů (126 zemí). Finanční kritéria pak vyčleňují skupinu čistých dluhových ekonomik (123 zemí), u kterých bylo akumulované saldo běžného účtu platební bilance mezi roky 1972 a 2011 negativní, přičemž tuto skupinu ještě dále člení dle podrobnějších kritérií. Speciální skupinou (mimo regionální a analytické skupiny) je pak skupina vysoce zadlužených chudých zemí (38 zemí), která je analyzována v druhé části této kapitoly.

Přínosné je sledovat význam jednotlivých (skupin) zemí ve světové ekonomice. Tabulka 4.2 ukazuje podíly dvou základních skupin a dalších čtyř podskupin na světovém hrubém domácím produktu (HDP) v paritě kupní síly, vývozu a populaci.²⁷ Pokud jde o první z ukazatelů, vyspělé a rozvojové ekonomiky se podílí na světové produkci každá jednou polovinou, avšak rozvojové ekono-

²⁵ Český ekvivalent je zkrácenou verzí. Druhá skupina zemí se v originále nazývá *emerging market and developing economies*, doslovný překlad tak zní *ekonomiky vynořujících se trhů a rozvojové ekonomiky*.

²⁶ Nejde však o pravidlo. Například Česká republika byla spolu se Slovenskem zařazena do skupiny vyspělých ekonomik v roce 2009, na rozdíl od Slovenska však jednotnou měnu euro nepřevzala.

²⁷ Podíly jsou počítány vzhledem k ekonomice 188 klasifikovaných zemí (součet je tedy vždy 100 %), které však dohromady tvoří naprostou většinu světového HDP, vývozu i populace.

miky na stejnou výši produkce potřebují 85 % světové populace. Z vyspělých zemí jsou největším producentem Spojené státy, které přispívají ke světovému HDP téměř z jedné pětiny (18,9 %). Z kategorie rozvojových zemí zřetelně dominuje Čína s téměř 15 % světového HDP (a zároveň 30 % celkového HDP rozvojových ekonomik). Naopak nejmenší podíl má subsaharská Afrika, která se zhruba jednou osminou (12,3 %) světové populace produkuje pouze jednu čtyřicetinu (2,5 %) světového HDP (navíc téměř polovinu této produkce lze přičíst dvěma zemím, Nigérii a Jihoafrické republice).

Tabulka 4.2: Význam klasifikovaných ekonomik na světovém HDP, vývozu a populaci (2012)

	HDP v PPP (podíl v %)	Vývoz (podíl v %)	Populace (podíl v %)
Vyspělé ekonomiky	50,1	61,2	14,9
USA	18,9	9,8	4,5
Eurozóna	13,7	24,9	4,8
Rozvojové a vynořující se ekonomiky	49,9	38,8	85,1
Čína	14,9	10,0	19,5
Subsaharská Afrika	2,5	2,1	12,3

Zdroj: IMF (2013a)

Poznámka: Podíly čtyř podskupin jsou počítány jako podíly ze všech 188 klasifikovaných ekonomik, nikoli jako podíly z dané kategorie vyspělých, respektive rozvojových ekonomik.

Odlišný obrázek o ekonomikách přináší podíl na vývozu, a to zejména při srovnání s podílem na HDP. Vyspělé ekonomiky mají vyšší podíl na světovém vývozu (61 %) než na světovém HDP (50 %), zatímco u rozvojových zemí tomu je naopak. Rozvojové země jsou tedy méně zapojeny do světového obchodu formou vývozu (39 %), než bychom mohli odhadovat z jejich podílu na světovém HDP (50 %). V rámci vyspělých ekonomik vidíme výrazně rozdílné zapojení Spojených států a zemí Eurozóny. Zde se však projevuje efekt menších integrujících se zemí, kdy obchod mezi zeměmi Eurozóny, které mají vzhledem ke Spojeným státům menší trhy, je podpořen společným trhem Evropské unie (respektive Evropského hospodářského prostoru), avšak zároveň má charakter obchodu mezinárodního.

4.2.3 Klasifikace Rozvojového programu OSN

Poslední klasifikace první části této kapitoly hodnotí země podle výše **indexu lidského rozvoje** (*Human Development Index*, HDI). Jedná se o složený ukazatel, který byl poprvé představen v roce 1990 ve Zprávě o lidském rozvoji, kterou od tohoto roku každoročně vydává Rozvojový program OSN (*United Nations Development Programme*, UNDP). Vznik HDI souvisí s vývojem měření a hodnocení rozvoje a kvality lidského života. Tato hodnocení byla po dlouhou dobu jednostranně zaměřena na čistě ekonomické ukazatele a jednotlivé státy tak byly nejčastěji posuzovány podle ukazatelů ekonomické aktivity (přepočtených na osobu) jako v klasifikaci Světové banky. V souvislosti s kritikou tohoto přístupu vznikají od 70. let 20. století alternativní ukazatele socio-ekonomického rozvoje. Většina ukazatelů před HDI však byla zaměřena jen na určité aspekty rozvoje (např. index nerovnosti či chudoby) a nemohla tak podat široký obrázek o úrovni rozvoje. Výrazněji se prosadil až HDI, zřejmě jak proto, že se jednalo o jednoduchý a zároveň relativně komplexní ukazatel rozvoje, tak proto, že byl zaštitěn významnou organizací, která ukazateli dodala kredibilitu i publicitu.

HDI zahrnuje tři samostatné dimenze hodnotící odlišné stránky lidského rozvoje – zdraví, vzdělání a životní úroveň. Každá z těchto dimenzí je vyjádřena prostřednictvím jednoho či dvou ukazatelů. Tento základní rámec HDI je platný od vzniku ukazatele v roce 1990, avšak některé aspekty metodiky se v průběhu času měnily. Zde si představíme aktuální metodiku z roku 2013 (UNDP, 2013a, 2013b). Tabulka 4.3 shrnuje strukturu indexu včetně stanovených minimálních a maximálních hodnot.

Tabulka 4.3: Struktura indexu lidského rozvoje

Dimenze lidského rozvoje	Ukazatel	Index dimenze	Minimální hodnota	Maximální hodnota
Zdraví	Očekávaná délka života při narození	Index očekávané délky života	20 let	83,6 let (Japonsko, 2012)
Vzdělání	Průměrný počet let školního vzdělávání	Index vzdělání	0 let	13,3 let (USA, 2010)
	Očekávaný počet let školního vzdělávání		0 let	18 let
Životní úroveň	HND na osobu	Index HND	100 PPP USD	87 478 PPP USD (Katar, 2012)

Zdroj: UNDP (2013b)

HDI je složen ze tří dílčích indexů, jednoho pro každou dimenzi lidského rozvoje. Protože jsou jednotlivé ukazatele vyjádřeny ve dvou různých a vzájemně nesouměřitelných jednotkách (roky, dolary), je třeba hodnoty každého ukazatele (indexu) normalizovat. Normalizace je provedena prostřednictvím vzorce

$$\frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}$$

(kde x_i je aktuální hodnota, x_{min} je minimální hodnota a x_{max} je maximální hodnota daného ukazatele). U indexu vzdělání je výpočet složitější, protože subindex vzdělání je tvořen ze dvou ukazatelů. Hodnota každého ukazatele (indexu) se pohybuje od 0 do 1, kde 0 odpovídá minimální hodnotě ukazatele (stanovena jako minimum, které populace potřebuje k přežití) a 1 odpovídá maximální hodnotě ukazatele (stanovena jako skutečná maximální hodnota zemí v období 1980–2012, vyjma očekávaného počtu let vzdělávání, kde je použita maximální hodnota 18 let). Specifikum indexu HND je, že pro výpočet je použit přirozený logaritmus aktuálních, minimálních a maximálních hodnot. Mezi hodnotami HND na osobu jsou totiž mezi zeměmi vysoké rozdíly, řádově vyšší než rozdíly v počtu let vzdělávání a očekávané délce života. Logaritmování tyto rozdíly redukuje.

Celkový index se vypočte jako geometrický průměr tří dílčích indexů. Státy jsou poté seřazeny od nejvyšší hodnoty po nejnižší. V roce 2013 se hodnoty pohybovaly od 0,955 (první Norsko) po 0,304 (Niger na posledním 186. místě). Všechny země jsou dle výše indexu zařazeny do jedné ze **čtyř kategorií zemí** – velmi vysoký lidský rozvoj, vysoký lidský rozvoj, střední lidský rozvoj, nízký lidský rozvoj. Zatímco dříve byly pro rozlišení těchto skupin užity absolutní prahy (např. země s HDI 0,900 a výše byly řazeny jako země s velmi vysokým rozvojem), dnes UNDP dělí země do čtyř skupin relativně dle čtyř kvartilů hodnot HDI (země s HDI vyšším než 75. percentil je řazena jako země s velmi vysokým rozvojem atd.).

Tabulka 4.4 ukazuje hodnoty HDI a původní (nenormalizované) hodnoty čtyř dílčích ukazatelů pro čtyři kategorie lidského rozvoje. U každého ukazatele a kategorie lidského rozvoje je uvedena hodnota, která odpovídá průměru zemí v dané kategorii. Poslední sloupec uvádí u každé kategorie příklad země, která se nachází blízko tohoto průměru.

Tabulka 4.4: Průměrné ukazatele rozvoje skupin zemí dle HDI

Lidský rozvoj	HDI	A	B	C	D	Země
Velmi vysoký	0,905	80,1	11,5	16,3	33 391	Dánsko (0,901)
Vysoký	0,758	73,4	8,8	13,9	11 501	Venezuela (0,748)
Střední	0,640	69,9	6,3	11,4	5 428	Indonésie (0,629)
Nízký	0,466	59,1	4,2	8,5	1 633	Nigérie (0,471)

Zdroj: Sestaveno autory na základě UNDP (2013a)

Poznámky: A – očekávaná délka života při narození (roky, 2012); B – průměrný počet let školního vzdělávání pro populaci od 25 let věku výše (roky, 2010); C – očekávaný počet let školního vzdělávání pro dítě ve věku nástupu do školy při zachování současných měr zápisnosti (roky, 2011); D – HND na osobu (2005 PPP USD, 2012). Hodnoty v každém ukazateli pro danou důchodovou kategorii jsou průměrem hodnot zemí této kategorie a nevztahují se k příkladu země uvedené v posledním sloupci.

Jaké podobnosti a odlišnosti vykazují tři uvedené klasifikace? Všechny tři se podobají v tom, že berou v úvahu úroveň ekonomické aktivity (na osobu). Klasifikace Světové banky má tento ukazatel za jediné kritérium, klasifikace MMF jako jedno ze tří pomocných kritérií a u HDI jde o jednu ze tří dimenzí indexu. Lze argumentovat, že Světová banka nehodnotí země dle úrovně rozvoje (ale důchodu) a MMF nehodnotí celkovou rozvinutost zemí (ale ekonomik). Je to právě HDI, který hodnotí „lidský rozvoj“ a přitom zahrnuje důchod jako ukazatel materiální životní úrovně. Protože však zahrnuje i neekonomické aspekty lidského rozvoje, je svým zaměřením komplexněji pojatým ukazatelem rozvoje než čistě ekonomický ukazatel Světové banky. Právě tyto dva ukazatele jsou v jisté konkurenci, protože na rozdíl od klasifikace MMF jsou založeny na číselných ukazatelích, které umožňují sestavit žebříček zemí. Implikace vícerozměrného charakteru HDI nad rámec ekonomické výkonnosti si ukážeme na příkladu, který ilustrují data v tabulce 4.5.

Tabulka 4.5: Ukazatele rozvoje Rovnickové Guiney, České republiky a Kuby

Země	HDI	A	B	C	D	E
Rovnicková Guinea	0,554	51,4	5,4	7,9	21 715	-97
Česká republika	0,873	77,8	12,3	15,3	22 067	10
Kuba	0,780	79,3	10,2	16,2	5 539	44

Zdroj: Sestaveno autory na základě UNDP (2013a)

Poznámky: A – očekávaná délka života při narození (roky, 2012); B – průměrný počet let školního vzdělávání pro populaci od 25 let věku výše (roky, 2010); C – očekávaný počet let školního vzdělávání pro dítě ve věku nástupu do školy při zachování součas-

ných měř zápisnosti (roky, 2011); D – HND na osobu (2005 PPP USD, 2012); E – pořadí v HND na osobu minus pořadí v HDI.

Rovníková Guinea vykázala za rok 2012 HND na osobu 21 715 PPP USD, což ji řadí do skupiny zemí s vysokým důchodem (hranici pro zařazení výrazně překračuje). Zároveň však platí, že vysoký průměrný důchod se neodráží v sociálním rozvoji země, ať už jde o úroveň vzdělání, zdravotní péče či výši chudoby. V těchto ukazatelích je na tom Rovníková Guinea výrazně hůře než země se srovnatelnou úrovní ekonomické aktivity, jakou je například Česká republika. To dokumentují dílčí ukazatele HDI. Zatímco obě země mají téměř shodnou výši HND na osobu, Rovníková Guinea výrazně zaostává ve všech třech ukazatelích sociálního rozměru rozvoje (rozdíl v očekávané délce života je více než čtvrt století!). Tyto rozdíly odráží výsledná hodnota HDI a zařazení Rovníkové Guiney téměř na konec skupiny zemí se středním lidským rozvojem (těsně za Ghanu s HND na osobu 1 684 PPP USD). Naopak Kuba je zemí s výrazně nižším HND na osobu než výše zmíněné země, avšak ve všech třech ukazatelích sociálního rozměru rozvoje je na tom výrazně lépe než Rovníková Guinea a ve dvou lépe než Česká republika. Vidíme, jak výrazné rozdíly mohou být mezi hodnocením země na základě ekonomických a sociálních ukazatelů.

Výše uvedené rozdíly můžeme i souhrnně kvantifikovat. Jednoduchým postupem je sestavit žebříček zemí dle HND na osobu a HDI a sledovat, na jakých pořadových místech se země vyskytují. Ze všech zemí má Kuba nejvyšší kladný rozdíl mezi pořadím v HND na osobu a pořadím v HDI, konkrétně 44 míst. Znamená to, že Kuba je schopna dosáhnout vysoké úrovně lidského rozvoje vzhledem k úrovni své ekonomické aktivity. Jinými slovy je Kuba nejefektivnější zemí v transformaci důchodu do lidského rozvoje. Opačným příkladem je právě Rovníková Guinea, která vykazuje záporný rozdíl 97 míst. Znamená to, že relativně vysoký důchod na osobu nedokáže tato země efektivně využít pro rozvoj své populace.

HDI však není dokonalým ukazatelem a podobně jako další složené ukazatele se od svého vzniku potýká s kritikou (blíže viz Surovátka, 2008). Jedním z významných bodů kritiky je nedostatečné teoretické podložení indexu. Tvůrci HDI se snažili postavit koncept lidského rozvoje na konceptu lidských schopností (*capabilities*) Amartya Sena. Jak však argumentuje Ravallion (2010), je těžké odvodit, jak se člověk dostane od relativně abstraktních formulací schopností Sena k jejich specifickému ztělesnění v podobě HDI. Přestože zřejmě existuje konsenzus na tom, že zdraví, vzdělání a materiální životní úroveň jsou důležitými aspekty pro rozvoj člověka, způsob jejich operacionalizace v podobě HDI už je konsenzuální méně. Konkrétní kritické připomínky se týkají například omezení ukazatele na tři dimenze (dle různých názorů chybí v HDI

například dimenze politické svobody či nerovnosti), vah jednotlivých dimenzí, výběru ukazatelů pro každou dimenzi, formy agregace. Rozvineme-li například první z výše uvedených bodů kritiky, je otázkou, zda právě Kuba – země s nízkou úrovní politických svobod – může sloužit jako exemplární příklad, jak s relativně nízkou ekonomickou úrovní lze zajistit vysokou úroveň lidského rozvoje (což výše uvedený rozdíl v pořadí *de facto* vyjadřuje).

Diskutovaným bodem po vzniku HDI byla otázka, zda hodnota, kterou HDI přináší nad rámec vypovidací schopnosti HND na osobu, je dostatečná, aby odůvodnila existenci nového ukazatele. Výše jsme uvedli příklad rozdílů v žebříčcích HDI a HND na osobu. Takto velké rozdíly mohou vyvolávat dojem, že mezi těmito ukazateli (a tedy i koncepty) není téměř žádný vztah. Je nutné si však uvědomit, že výše uvedené rozdíly v žebříčcích HDI a HND na osobu jsou tak vysoké proto, že byly záměrně vybrány dva krajní příklady zemí. Pro posouzení přidané hodnoty HDI nad rámec ukazatele HND na osobu je nutné měřit sílu statistické závislosti (korelace) v celém spektru zemí, ať už hodnotíme postavení zemí v žebříčku obou ukazatelů, nebo hodnoty obou ukazatelů. Obecně platí, že čím vyšší je korelace mezi dvěma ukazateli, tím spíše stačí k hodnocení daného jevu pouze jeden z nich. Mezi ukazateli HND na osobu (v PPP) a HDI přitom existuje relativně silná korelace.²⁸ Protože má tento vztah zároveň daleko k dokonalé závislosti, lze argumentovat, že HDI přináší nad rámec čistě důchodového ukazatele určitou přidanou hodnotu.

V první části této kapitoly jsme si představili tři klasifikace zemí, které zároveň znamenají i jejich kategorizaci. Mezinárodní měnový fond používá pro klasifikaci tři pomocná kritéria a rozhodnutí o (re)klasifikaci zemí je na rozhodnutí této organizace. Klasifikace Světové banky používá jedině kritérium, kterým je HND na osobu. Nejedná se o ukazatel rozvoje společnosti, lze ho však chápat jako ukazatel ekonomické dimenze jejího rozvoje, který s mnoha aspekty rozvoje společnosti koreluje. Vícerozměrným ukazatelem rozvoje je HDI, který zahrnuje kromě ekonomické úrovně také aspekty zdraví a vzdělání. Přestože HDI je komplexnějším pohledem na rozvoj společnosti než čistě důchodové ukazatele, z titulu své konstrukce jako indexu složeného z dílčích ukazatelů je náchylnější ke kritice. Přes všechny kritické připomínky však byl

²⁸ Pearsonův korelační koeficient pro HND na osobu a HDI je 0,72. K této asociaci částečně přispívá konstrukce HDI, který již ukazatel HND na osobu (byť logaritmičsky transformovaný) zahrnuje. Když vypočítáme HDI bez zahrnutí HND na osobu (tj. pouze ze tří ukazatelů vzdělání a zdraví), i tento ukazatel vykazuje relativně silnou asociaci s HND na osobu, byť slabší než původně (Pearsonův korelační koeficient 0,62).

HDI do větší míry přijat v odborném diskurzu i médií a je dnes běžně používán při porovnávání úrovně rozvoje jednotlivých zemí.²⁹

4.3 Specifické skupiny rozvojových zemí

Druhá část této kapitoly je zaměřena na specifické skupiny rozvojových zemí. Jedná se o klasifikace, které mezi rozvojovými zeměmi vyčleňují speciální skupiny. Tyto klasifikace mohou být provedeny na základě oficiálních kritérií, stanovených nejčastěji nějakou mezinárodní organizací, nebo se může jednat o skupiny zemí vzniklé bez jasněji definovaných kritérií. Do první kategorie (skupiny vymezené na základě oficiálních kritérií) lze řadit zejména nejméně rozvinuté země (*Least Developed Countries*, LDCs) a vysoce zadlužené chudé země (*Heavily Indebted Poor Countries*, HIPC). Do druhé kategorie (skupiny bez jasně daných kritérií) pak patří například nově industrializované země (*Newly Industrialized Countries*, NIC), tzv. vynořující se ekonomiky (*Emerging Economies*, EME) či malé ostrovní rozvojové státy (*Small Island Developing States*, SIDS) a vnitrozemské rozvojové země (*Landlocked Developing Countries*, LLDCs).

Výše uvedené skupiny rozvojových zemí patří mezi nejčastěji používané specifické klasifikace, zdaleka však nejde o kompletní výčet. Zejména mezinárodní organizace či integrační uskupení si obvykle pro své vlastní účely definují další specifické skupiny. Například Konference OSN o obchodu a rozvoji (*United Nations Conference on Trade and Development*, UNCTAD) vymezuje více specifických skupin zemí, mimo jiné hlavní exportéry produktů zpracovatelského průmyslu, hlavní exportéry ropy a zemního plynu a některé další (UNCTAD, 2013).

Mezinárodní organizace také často vymezují rozvojové země na základě geografických kritérií – nejčastěji podle rozvojových regionů (Afrika, Asie, Latinská Amerika, popř. Subsaharská Afrika, Severní Afrika a Blízký Východ, Asie, Latinská Amerika) či sub-regionů (Severní Afrika, Západní Afrika, Východní Afrika apod.). Protože se však nejedná o specifické skupiny rozvojových zemí v pravém slova smyslu, nebude geografické klasifikaci rozvojového světa v dalším textu věnována pozornost, byť ani v této souvislosti není situace tak

²⁹ HDI však není jediným ukazatelem, který hodnotí některé aspekty související s kvalitou života člověka. Existují i jiné koncepty a ukazatele, které v jistém smyslu HDI konkurují. Jedná se o jiné složené ukazatele (viz např. OECD, 2013), monetární ukazatele založené na osobní spotřebě (pro přehled viz např. Syrovátka, 2007), ale také o subjektivní ukazatele štěstí či spokojenosti se životem (viz např. Graham, 2011). Pro shrnující publikaci o měření kvality života viz Stiglitz et al. (2009).

triviální, jak by se mohlo na první pohled zdát. Jednotlivé mezinárodní organizace totiž rozvojové regiony a zejména sub-regiony vymezují často výrazně odlišně. Toto je nutné mít na paměti při studiu či srovnávání regionálních a sub-regionálních statistik od různých mezinárodních organizací a vždy pátrat, jak jednotlivé organizace zkoumané (sub)regiony definují. V závěru kapitoly bude stručně přiblížena skupina Zemí Afriky, Karibiku a Tichomoří (*ACP Countries*, dále Země ACP), neboť tato skupina je významná především pro Evropskou unii (a tím i Českou republiku) z hlediska mezinárodních, rozvojových i obchodních vztahů.

4.3.1 Specifické skupiny rozvojových zemí vymezené na základě oficiálních kritérií

Nejméně rozvinuté země (LDCs) představují nejchudší a ekonomicky nejslabší státy mezinárodního společenství. Kategorii zavedla v roce 1971 Organizace spojených národů (OSN) definicí základních kritérií, mezi které patřila extrémní chudoba, strukturálně slabá ekonomika, nedostatek kapacit pro hospodářský růst, nedostatek institucionálních zdrojů a kvalifikovaného lidského kapitálu a nevýhodná geografická poloha. Tyto charakteristiky současně představují hlavní faktory nerozvinutosti LDCs a způsobují jejich vysokou zranitelnost vnějšími ekonomickými šoky i přírodními katastrofami.

Vymezení skupiny LDCs je od roku 2001 založeno na celkem třech kritériích. Prvním z nich je výše HND na obyvatele. Kritérium vychází ze statistik Světové banky a vypočítá se jako průměr hodnot, které byly Světovou bankou pro předchozí tři roky stanoveny jako hranice pro klasifikaci zemí s nízkým příjmem (při dosud poslední revizi kritérií v roce 2012 se tedy jednalo o data z let 2008–2010). Pro zařazení země mezi LDCs musí být v současnosti hodnota HND menší než 992 USD na obyvatele za rok (UN DESA, 2013).

Druhé kritérium indikuje slabost lidských zdrojů v LDCs a je určováno tzv. indexem lidských zdrojů (*Human Assets Index*, HAI), který kombinuje čtyři ukazatele (podíl podvyživených obyvatel v populaci, míra úmrtnosti dětí mladších pěti let, hrubý podíl zapsaných studentů do sekundární úrovně vzdělávání a gramotnost dospělých). Třetím kritériem, které ukazuje na vysokou ekonomickou zranitelnost LDCs, je tzv. index ekonomické zranitelnosti (*Economic Vulnerability Index*, EVI). Ten obsahuje šest indikátorů, mezi nimi například odlehlost od světových trhů nebo podíl zemědělství, lesnictví a rybolovu na hrubém domácím produktu. Jako doplňkové kritérium je používána velikost populace, přičemž mezi LDCs nemohou být zařazeny (nové) země, které mají populaci větší než 75 milionů. Problematika zařazení zemí do skupiny (tzv. inkluze), či jejich vyřazení ze skupiny (tzv. graduace) je však složitější.

Do skupiny nejméně rozvinutých zemí v srpnu 2013 patřilo 49 států, nejvíce (34) jich bylo ze subsaharské Afriky, dále osm z Asie, šest z Tichomoří a jedna země z Latinské Ameriky (Haiti). V porovnání s rokem 1971, kdy tuto vzniklou skupinu tvořilo 25 států, je seznam téměř dvojnásobný.

Protože skupina LDCs se skládá z ekonomicky nejslabších, nejzranitelnějších a nejchudších zemí světa, uplatňuje vůči ní mezinárodní společenství specifický preferenční přístup v oblasti mezinárodního obchodu i rozvojové spolupráce. Příkladem obchodních preferencí je iniciativa Evropské unie s názvem Všechno kromě zbraní (*Everything But Arms*, EBA), která umožňuje všem vývozem z LDCs (kromě zbraní a munice) okamžitý bezcelní a bezkvótní přístup na trh EU. Hodnocení podobných obchodních schémat je však většinou velmi rozporuplné. Přednostní zacházení pro LDCs bývá zdůrazňováno také v rámci mezinárodní rozvojové spolupráce. V této oblasti však zůstává spíše u politických a diplomatických proklamací, do LDCs například proudí jen přibližně třetina oficiální rozvojové pomoci.

Vysoce zadlužené chudé země (HIPC) tvoří skupinu chudých států s vysokým zahraničním dluhem, pro něž byl navržen a následně implementován mechanismus odpouštění zahraničních dluhů známý jako Iniciativa HIPC. Iniciativa HIPC vznikla v roce 1996 na summitu G7 ve francouzském Lyonu na základě návrhu Mezinárodního měnového fondu a Světové banky a původně zahrnovala skupinu 37 vysoce zadlužených rozvojových zemí. Jejím cílem je snížení zahraničního dluhu vysoce zadlužených chudých zemí na udržitelnou úroveň. V roce 1999 byla iniciativa revidována a posílena, přičemž získala označení HIPC 2, respektive „rozšířená HIPC iniciativa“.

Aby mohla být země označena jako vysoce zadlužená a chudá (tj. patřit do skupiny HIPC), a tedy stejnojmenné iniciativy pro oddlužení využít, musí splňovat čtyři kritéria. Prvním kritériem je nízká ekonomická úroveň podle klasifikace MMF a Světové banky (země je oprávněna v rámci Světové banky čerpat půjčky od Mezinárodní asociace pro rozvoj). Země musí dále implementovat reformní hospodářské politiky, které MMF a Světová banka podporují prostřednictvím svých programů. Země také za asistence obou institucí musí vypracovat strategii snižování chudoby (*Poverty Reduction Strategy Paper*, PRSP). Posledním kritériem je neudržitelné dluhové břemeno definované podílem zahraničního dluhu na vývozu ve výši minimálně 150% a podílem dluhu na celkových příjmech státu ve výši minimálně 250%.

Pokud země všechna kvalifikační kritéria splnila nebo dostatečně pokročila směrem k jejich dosažení, rozhodne MMF a Světová banka o jejím formálním zařazení do skupiny HIPC. V tomto kroku, který se nazývá bodem rozhodnutí, jsou stanovena práva a povinnosti vyplývající ze zařazení země do skupiny

HIPC – jedná se například o průběh odpouštění dluhů, výši odpuštěných dluhů, podmínky pro jejich odpuštění apod. Pokud pak země dosahuje dobrých výsledků v rámci programů financovaných půjčkami Světové banky a MMF, splňuje podmínky pro odpuštění definované v bodu rozhodnutí a implementuje svou strategii pro snižování chudoby alespoň jeden rok, přesune se do tzv. bodu splnění. Po dosažení tohoto bodu jsou země dluhy odpuštěny podle pravidel dohodnutých v bodu rozhodnutí.

Rozšířená iniciativa HIPC k březnu 2013 zahrnovala 39 zemí. Ve fázi mezi bodem rozhodnutí a bodem splnění se nacházela pouze jedna země (Čad). Celkem 35 zemí, zejména ze subsaharské Afriky, dosáhlo bodu splnění. Tři země (Eritrea, Somálsko, Súdán) již byly do rozšířené iniciativy HIPC zařazeny, ale k uvedenému datu stále nedosáhly bodu rozhodnutí (IMF, 2013c).

I přes pozitiva odpouštění dluhové zátěže nejchudším zemím byla původní iniciativa často kritizována, zejména pro příliš restriktivní definici udržitelnosti dluhů (do roku 1999 došlo k odpuštění dluhů pouze u čtyř zemí). Kritikové navíc argumentovali tím, že oddlužení by mohlo vytvořit precedens a země by v budoucnu vyvíjely minimální úsilí na splácení svých dluhů, resp. že oddlužení bylo nespravedlivé vůči zemím, které se chovaly odpovědně a své dluhy splácely, nebo vůči zemím, které si nepůjčovaly vůbec.

4.3.2 Specifické skupiny rozvojových zemí vymezené bez stanovení oficiálních kritérií

Mezi **nově industrializované země** (NIC, česká zkratka je NIZ), někdy také nově industrializované ekonomiky (NIE), patří takové rozvojové země, které úspěšně prošly procesem industrializace, tj. prodělaly rozsáhlé strukturální transformace svých ekonomik, v jejichž průběhu ze zemí původně zemědělských vznikly země průmyslové. Označení „nově“ v této souvislosti poukazuje na odlišnost v porovnání s již dříve (tj. do 60. let 20. století) industrializovanými zeměmi (Němečková a Harmáček, 2009). Název poprvé použila na počátku 80. let 20. století Světová banka, která skupinu vymezila jako tzv. nově industrializované ekonomiky. Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) v té době vymezila skupinu jako nově industrializované země. Obě instituce však používaly podobná kritéria, označení tak byla a jsou zaměnitelná, v současnosti se však obě označení používají výrazně volněji než v minulosti (viz dále).

Podle původního klasifikačního přístupu Světové banky a OECD lze skupinu vymezit na základě tří kritérií: (a) podíl průmyslu na HDP země činí alespoň 25 %; (b) průmyslově zpracované výrobky se na celkovém vývozu země podílejí alespoň 50 %; (c) daná rozvojová země dosahuje vysokého eko-

nomického růstu, v jehož důsledku země konverguje ke skupině rozvinutých zemí (tj. dochází ke snižování ekonomických rozdílů mezi danou rozvojovou zemí a skupinou rozvinutých zemí) (Leonard, 2006).

Ačkoliv by výše uvedená kritéria umožňovala vcelku přesnou klasifikaci zemí, dnes se označení NIZ (resp. NIE) používá velmi volně a různí autoři či organizace vymezují tuto skupinu zemí odlišně. Obecně jsou však za NIZ považovány ekonomicky úspěšné země Latinské Ameriky a Asie. Zejména se jedná o tzv. asijské tygry (draky) první generace (ANIZ I – Hongkong, Singapur, Jižní Korea a Tchaj-wan) a druhé generace (ANIZ II – Thajsko, Malajsie, Filipíny a Indonésie). Takto NIZ klasifikuje v současnosti UNCTAD (UNCTAD, 2013). Mezi latinskoamerické NIZ (LANIZ) bývají často zařazovány Brazílie, Chile, Mexiko a Argentina. Méně obvyklá klasifikace rozděluje NIZ do tří generací podle období zahájení strukturálních změn a ekonomického růstu a zahrnuje větší počet zemí (například Božyk, 2006). Přístupů k definici a vymezení NIZ je celá řada, nicméně výše uvedené země patří do většiny z nich.

Asijské i latinskoamerické NIZ bývají často řazeny do stejné kategorie nově industrializovaných zemí, skupiny se však historicky industrializovaly odlišným způsobem. ANIZ I zahájily reformy v 60. letech 20. století a svůj rozvoj založily hlavně na exportně orientované industrializaci, byť doplňované ochranou domácích odvětví. Tato strategie byla vhodná zejména kvůli nenasyčenosti světové poptávky po spotřebním zboží a kvůli nedostatku levné a kvalifikované pracovní síly v asijských zemích. Průmyslová výroba byla orientována na vývoz do rozvinutých zemí, přičemž vývozním firmám vlády ANIZ I poskytovaly dočasnou a jasně definovanou podporu i ochranu před zahraniční konkurencí.³⁰ Zároveň vlády stimulovaly příliv zahraničního kapitálu, technologií a licencí. Výsledkem bylo dramatické urychlení ekonomického vývoje v ANIZ I a postupný přechod od výroby náročné na práci (textil, obuv, hutnictví) ke kapitálově náročnější produkci (od elektrotechniky přes auta po náročnou elektroniku a technologie). Podíl exportu na HDP v ANIZ I v letech 1965–1990 vzrostl z 27% na 72%, přičemž ekonomický růst dosahoval v 70. a 80. letech v průměru 8% (Leonard, 2006).

Podobně industrializace ANIZ II, která začala probíhat přibližně o dekádu později (tj. v 70. letech 20. století), byla založena na strategii orientované na vývoz. Země druhé generace však již čelily odlišným podmínkám ve světové

³⁰ Lze říci, že v tomto případě byl dobře implementován koncept tzv. nezletilých odvětví, podle kterého má vláda dočasně chránit domácí průmyslové odvětví, dokud se nestane konkurenceschopným ve vztahu k zahraničí. Tento koncept však v praxi často selhává, protože domácí podniky si na ochranu zvyknou a nejsou pak motivovány svou konkurenceschopnost zvyšovat. Tento problém se stal zásadním v kontextu některých latinskoamerických a zejména subsaharských zemí.

ekonomice: světový trh byl z hlediska spotřebního zboží saturovanější (zejména v důsledku vývozu ANIZ I) a dostatek levné (a v tomto případě také méně vzdělané) pracovní síly znamenal stále zmenšující se výhodu. ANIZ II však disponovaly relativně velkými zdroji surovin, na jejichž exportu industrializace stála. Ve srovnání s ANIZ I jsou však tempa jejich ekonomického růstu nižší.

Země Latinské Ameriky, na rozdíl od asijských NIZ, založily svou industrializaci na strategii dovozní substituce. Průmyslové výrobky tak nebyly určeny na vývoz, ale měly primárně uspokojovat domácí poptávku, čímž měl být snižován dovoz zboží ze zahraničí. Tato strategie pochopitelně vyžadovala vysokou míru ochrany domácího trhu před zahraničními dovozy, aby se nová odvětví mohla rozvinout a vyrábět pro domácí trh. Ve srovnání s asijskými zeměmi však ochrana domácích trhů v LANIZ často postrádala prvek dočasnosti, a proto latinskoamerické firmy (ani celé ekonomiky) nedosáhly mezinárodní konkurenceschopnosti. Industrializace i ekonomický rozvoj tak byl v případě některých LANIZ pomalejší a problematičtější.

Za **vynořující se ekonomiky** (EME) jsou považovány rozvojové země, které jsou charakteristické prudkým ekonomickým rozvojem, relativně úspěšným průběhem tržních reforem a obrovským potenciálem pro další ekonomický vývoj. Žádná specifická definiční kritéria pro formální vymezení této skupiny zemí však dosud neexistují, byť například UNCTAD s touto skupinou zemí ve svých statistikách pracuje (viz dále).

Jako první použila označení „vynořující se trhy“ (*emerging markets*) Mezinárodní finanční korporace (součást Světové banky) na počátku 80. let 20. století. Jeho význam byl především finanční, neboť se vztahoval k malému počtu relativně více rozvinutých rozvojových zemí, ve kterých docházelo k rychlému formování otevřeného trhu cenných papírů. Podobný význam zůstává ve finančním světě zachován i v současnosti. Například společnost *Morgan Stanley Capital Investments* vytvořila pro vynořující se trhy index, který zahrnuje 25 zemí z Asie (včetně Číny a Indie), Latinské Ameriky (včetně Argentiny a Brazílie), Afriky (pouze Egypt a Jihoafrická republika) a východní Evropy (včetně Ruska nebo České republiky). Mimo finanční svět však pojmy vynořující se ekonomiky, vynořující se trhy či vynořující se země (*emerging countries*) označují rychle se rozvíjející rozvojové země s velkým potenciálem pro další vývoj. Všechny tři uvedené pojmy se používají velmi volně a jsou vzájemně zaměnitelné.

V oblasti mezinárodního rozvoje jasně vymezuje skupinu vynořujících se ekonomik UNCTAD (2013), která do této skupiny řadí pět asijských zemí (Malajsie, Jižní Korea, Singapur, Tchaj-wan, Thajsko) a pět latinskoamerických (Argentina, Brazílie, Chile, Mexiko, Peru). V současnosti jsou ale mezi vynořující se ekonomiky běžně zařazovány také například Čína, Indie, Jihoafrická

republika, některé země Blízkého východu a další asijské či latinskoamerické země. Dříve byly za vynořující se ekonomiky považovány i některé transformující se země střední a východní Evropy. V poslední době také dochází ke stírání rozdílů mezi rozvojovými zeměmi a vynořujícími se ekonomikami (viz např. klasifikace MMF v části 1.2).

Specifická kritéria pro definici vynořujících se ekonomik sice neexistují, přesto lze identifikovat několik společných vlastností, které tyto země sdílejí. Patří mezi ně zejména tržně orientované reformy a rychlé otevírání se světu z hlediska zahraničního obchodu i zahraničních investic. Ve větší míře také dochází k přesunu ekonomických aktivit do formálního sektoru. Postupně jsou vytvářeny důvěryhodnější politické a ekonomické instituce, které produkují jasná legislativní pravidla a zákony, jejichž porušování je sankcionováno. Tyto trendy vedou k celkovému růstu kredibility a atraktivnosti vynořujících se ekonomik jak pro domácí, tak především pro zahraniční kapitál (Němečková a Harmáček, 2009). Na druhou stranu vynořující se ekonomiky jsou ohrožovány potenciální ekonomickou a politickou nestabilitou a mohou být náchylné k měnovým a finančním krizím. Mezi příklady takových krizí patří měnové a finanční krize 90. let v Mexiku, jihovýchodní Asii či Rusku nebo ekonomický kolaps Argentiny na počátku 21. století.

Malé ostrovní rozvojové státy (SIDS) zahrnují geograficky i kulturně velmi rozdílnou skupinu ostrovních či přímořských států a teritorií, které se vyznačují některými podobnými ekonomickými, sociálními a environmentálními charakteristikami. Název skupiny byl oficiálně přijat v roce 1992 na Konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji v Rio de Janeiro. SIDS lze geograficky rozdělit do tří základních regionálních celků: Karibik, Tichý oceán, Afrika a Indický oceán.³¹ Ačkoliv Organizace spojených národů (OSN) nikdy nestanovila kritéria k určení oficiálního seznamu SIDS, k nejčastěji uváděným společným rysům patří malá rozloha s malým počtem obyvatel (většinou méně než 1 milion), nízko položené, odlehle až izolované území, omezené množství přírodních a surovinových zdrojů, křehké ekosystémy a vyšší pravděpodobnost výskytu přírodních katastrof.

Uvedené specifické faktory částečně determinují hospodářskou situaci SIDS. Jedním z nejvýznamnějších problémů těchto malých ekonomik je jejich rostoucí marginalizace ve světové ekonomice (která je dána především velkou

³¹ Podle UNCTAD (2013) mezi SIDS patří těchto 29 zemí: Antigua a Barbuda, Bahamy, Barbados, Kapverdy, Komory, Dominika, Fidži, Grenada, Jamajka, Kiribati, Maledivy, Marshallovy ostrovy, Mauricius, Federativní státy Mikronésie, Nauru, Palau, Papua Nová Guinea, Svatý Kryštof a Nevis, Svatá Lucie, Svatý Vincenc a Grenadiny, Samoa, Svatý Tomáš a Princův ostrov, Seychelly, Šalomounovy ostrovy, Východní Timor, Tonga, Trinidad a Tobago, Tuvalu, Vanuatu.

vzdáleností od hlavních světových trhů), přičemž tyto země jsou na zahraničním obchodě do značné míry závislé. Zranitelnost ekonomik SIDS je vysoká i v důsledku velmi obtížné diverzifikace hospodářských odvětví – většina těchto zemí je nucena se orientovat na cestovní ruch či na pěstování a následný vývoz jedné zemědělské komodity. Tyto faktory (zejména malé území a nestabilita zemědělské produkce daná vlivem specifických přírodních podmínek) znemožňuje dosažení potravinové soběstačnosti a zvyšuje míru závislosti SIDS na zahraniční pomoci.

Otázka životního prostředí a zranitelných ekosystémů SIDS vyžaduje zvláštní pozornost mezinárodního společenství. Zejména změna klimatu a s tím spojené zvyšování mořské hladiny, nebezpečí tsunami nebo tropických cyklón patří k zásadním a v mnoha případech přímo existenčním problémům SIDS, neboť většina populace těchto zemí je koncentrována na pobřeží ostrovů. Především z těchto důvodů byly uskutečněny dvě globální konference, které se zabývaly rozvojovými problémy SIDS a možnostmi jejich spolupráce s mezinárodním společenstvím. Výsledkem první konference (na Barbadosu v roce 1994) byl Barbadoský akční program pro udržitelný rozvoj malých ostrovních rozvojových států. Tento program byl poté revidován na druhé konferenci na Mauriciu v lednu 2005.

SIDS jsou sdruženy v Alianci malých ostrovních států (*Alliance of Small Island States*, AOSIS), jejímž cílem je koordinace postojů členských zemí (44 ostrovních států a území) a zlepšení vyjednávací pozice těchto malých zemí na mezinárodním fóru.

Podle UNCTAD (2013) patří do kategorie tzv. **vnitrozemských rozvojových zemí** (LLDCs) celkem 31 zemí, z nichž 15 se nachází v Africe, 12 v Asii, dvě v Latinské Americe a dvě ve střední a východní Evropě.³² Z celkem 42 vnitrozemských zemí světa patří 31 mezi země rozvojové, přičemž 16 z nich současně náleží do skupiny nejméně rozvinutých zemí (LDCs). Nejvýznamnější překážkou pro rozvoj vnitrozemských rozvojových zemí představuje geografická vzdálenost od mořského pobřeží – tyto země jsou závislé na hospodářských, obchodních a transportních strukturách sousedních států. V případě, že se jedná o chudé či dokonce nestabilní sousední země (někdy označované jako „špatní sousedé“), jsou vnitrozemské země svou polohou znevýhodněny významně (Collier, 2007). To je případ zejména subsaharské Afriky, částečně také Střední Asie či Jižní Asie. V těchto zemích tak vlivem špatné ekonomické a dopravní

³² Jedná se o tyto země: Botswana, Burkina Faso, Burundi, Čad, Etiopie, Lesotho, Malawi, Mali, Niger, Rwanda, Středoafriká republika, Svazijsko, Uganda, Zambie, Zimbabwe, Afghánistán, Arménie, Ázerbájdžán, Bhútán, Kazachstán, Kyrgyzstán, Laos, Mongolsko, Nepál, Tádžikistán, Turkmenistán, Uzbekistán, Bolívie, Paraguay, Makedonie, Moldavsko.

infrastruktury doma i v sousedních státech dochází k významnému nárůstu dopravních a investičních nákladů. Tím je komplikován zahraniční obchod vnitrozemských rozvojových zemí, které tak mnohdy musí čelit problému rostoucí marginalizace ve světovém hospodářství (Fayeet al., 2004).

Pro řešení problémů specifických skupin rozvojových zemí, konkrétně LDCs, SIDS a LLDCs, byl v roce 2001 zřízen Úřad vysokého představitele OSN pro nejméně rozvinuté země, vnitrozemské rozvojové země a malé ostrovní státy (UN-OHRLLS). Ve vztahu k LLDCs má tento úřad za cíl podporovat plnění závazků mezinárodního společenství k této specifické skupině rozvojových zemí, přičemž současně vytváří platformu pro vzájemné konzultace a výměnu zkušeností mezi jednotlivými vnitrozemskými státy (cíle úřadu ve vztahu k ostatním dvěma specifickým skupinám jsou obdobné).

Dosud nejvýznamnější mezinárodní dokumenty týkající se LLDCs byly přijaty v roce 2003 na ministerské konferenci vnitrozemských a tranzitních rozvojových zemí v Alma-Atě. Cílem Deklarace z Alma-Aty a Akčního plánu z Alma-Aty je zabránit ekonomické marginalizaci LLDCs. Mezi hlavní nástroje pro dosažení tohoto cíle patří investice do rozvoje dopravní infrastruktury a zjednodušení zahraničního obchodu mezi vnitrozemskými zeměmi a jejich sousedy, například prostřednictvím ekonomických a obchodních regionálních integračních uskupení.

4.4 Příklad geografické klasifikace rozvojových zemí – země Afriky, Karibiku a Tichomoří

Země Afriky, Karibiku a Tichomoří (země ACP) tvoří 79 rozvojových států a území: 48 z nich se nachází v Africe (jedná se o všechny africké státy kromě pěti nejsevernějších a zatím také bez nově vzniklé Republiky Jižní Súdán), 16 zemí je z Karibiku (všech 13 nezávislých ostrovních států plus Belize, Guyana a Surinam) a 15 z Tichomoří (všech 13 nezávislých ostrovních států a 2 území volně přidružená k Novému Zélandu – Cookovy ostrovy a Niue).

Uskupení zemí ACP vzniklo v roce 1975 podpisem Smlouvy z Georgetownu (Guyana). Původním záměrem byla koordinace postupů členských států při vyjednávání dohod o spolupráci mezi zeměmi ACP jako celkem a Evropským společenstvím (později Evropskou unií). Postupně však došlo k rozšíření aktivit i cílů skupiny ACP – mezi její současné cíle patří například podpora udržitelného rozvoje, snižování chudoby a větší zapojení zemí ACP do světové ekonomiky a mezinárodního obchodu. Vrcholným orgánem skupiny zemí ACP jsou summity hlav a vlád členských států, které se od roku 1997 konají

každé dva nebo tři roky. Dalšími institucemi uskupení jsou Rada ministrů, Výbor velvyslanců, Parlamentní shromáždění zemí ACP a Sekretariát se sídlem v Bruselu.

Jedním z problémů zemí ACP je jejich vysoká politická, socioekonomická i geografická nesourodost. Mezi 79 členskými zeměmi lze například nalézt vedle relativně rozvinuté Jihoafrické republiky či bohatších karibských ostrovů také 39 nejméně rozvinutých zemí (LDCs). Do uskupení zemí ACP patří 27 malých ostrovních rozvojových států (SIDS) společně s 15 vnitrozemskými rozvojovými zeměmi (LLDCs). Diferenciace v rámci uskupení ACP je však možná podle celé řady dalších kritérií, například vedle zemí relativně svobodných a demokratických (Jihoafrická republika, Botswana, Ghana) obsahuje skupina zemí ACP státy velmi nesvobodné (Zimbabwe, Súdán) apod.

Ačkoliv se cíle i aktivity skupiny zemí ACP v posledních letech rozšířily, její role při vyjednávání dohod o spolupráci s Evropskou unií zůstává i nadále tou nejvýznamnější. Aktuálně je partnerství mezi Evropskou unií a zeměmi ACP upraveno Dohodou z Cotonou, která oproti předchozím dohodám (Dohody z Lomé) výrazně posílila politickou dimenzi partnerství, v níž je důraz kladen na dodržování lidských práv, základních občanských svobod a řádné správy věcí veřejných v zemích ACP. Významně byly reformovány také obchodní vztahy mezi EU a zeměmi ACP. Na partnerství mezi EU a skupinou ACP se aktuálně ze zemí ACP nepodílí Kuba a Východní Timor, které Dohodu z Cotonou nepodepsaly.

4.5 Závěr

Tato kapitola zaměřila svou pozornost na možná vymezení, klasifikace a speciální kategorie rozvojových zemí.

První část kapitoly se věnovala oficiální klasifikaci a kategorizaci rozvojových zemí podle přístupu Světové banky, Mezinárodního měnového fondu a Rozvojového programu OSN. Tyto přístupy klasifikují (téměř) všechny země a rozdělují je do kategorií na základě různých kritérií.

Druhá část kapitoly se zaměřila na specifické skupiny rozvojových zemí, které jsou v rámci rozvojového světa na základě přesných či méně formálních kritérií vyčleňovány.

Mezi specifické skupiny tak patří přesně definovaná skupina nejméně rozvinutých zemí (LDCs), či velmi volně vymezené skupiny vyořujících se ekonomik či nově industrializovaných zemí. Je nutné dodat, že specifické skupiny rozvojových zemí charakterizované v této kapitole patří mezi obecně nejzná-

mější. Mimo ně existuje celá řada dalších skupin, definovaných různými institucemi pro jejich vlastní (např. statistické či klasifikační) účely. Nejvýznamnější specifickou skupinou rozvojových zemí jsou pravděpodobně nejméně rozvinuté země (LDCs), proto jim je v této publikaci věnována následující kapitola.

Literatura

- Bozyk, P. (2006): *Globalization and the transformation of foreign economic policy*. Ashgate Publishing, Aldershot.
- Collier, P. (2007): *The bottom billion: Why the poorest countries are failing and what can be done about it*. Oxford University Press, Oxford.
- Faye, M., McArthur, J., Sachs, J., Snow, T. (2004): *The challenges facing Landlocked Developing Countries*. *Journal of Human Development* 5 (1), 31–68.
- Graham, C. (2011): *The pursuit of happiness: An economy of well-being*. Brookings Institution Press, Washington, D.C.
- International Monetary Fund. (2013a): *World economic outlook: April 2013: Hopes, realities, risks*. International Monetary Fund, Washington, D.C.
- International Monetary Fund. (2013b): *Frequently asked questions: World economic outlook (WEO)*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/faq.htm>.
- International Monetary Fund. (2013c): *Debt relief under the Heavily Indebted Poor Countries Initiative*, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/hipc.htm>.
- Leonard, T. M., ed. (2006): *Encyclopedia of the developing world*. New York, Routledge.
- Němečková, T., Harmáček, J. (2009): *Vnější ekonomická diferenciacie rozvojových zemí*. In: Adamcová, L., Němečková, T.: *Rozvojová ekonomika*. Oeconomica, Praha.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2013). *OECD Better life index*, <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>.
- Ravallion, M. (2010): *Mash up indices of development*. Policy research working paper 5432. The World Bank, Washington, D.C.
- Stiglitz, J. E., Sen, A., Fitoussi, J.-P. et al. (2009): *Report by the Commission on the measurement of economic performance and social progress*, <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>.
- Syrovátka, M. (2007): *Aggregate measures of welfare based on personal consumption*. In: Šauer, P. (ed.): *Environmental economics, policy and international relations*. Sborník z konference konané 22.–23. října 2007 v Praze. Nakladatelství a vydavatelství litomyšlského semináře, Praha.
- Syrovátka, M. (2008): *Jak (ne)měřit kvalitu života: Kritické pohledy na index lidského rozvoje*. *Mezinárodní vztahy* 43 (1), 9–37.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (2013): *The criteria for identifying Least Developed Countries: Overview*, http://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/ldc/ldc_criteria.shtml.

- United Nations Conference on Trade and Development (2013): UNCTAD state classification: Countries, economic groupings, http://unctadstat.unctad.org/UnctadStat/Metadata/Classifications/UnctadStat.Countries.EconomicGroupingslist.Classification_En.pdf.
- United Nations Development Programme (2013a): Human development report 2013: The rise of the South: Human progress in a diverse world. UNDP, New York.
- United Nations Development Programme (2013b): Human development report 2013: The rise of the South: Human progress in a diverse world. Technical notes, http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2013_EN_TechNotes.pdf.
- World Bank (2013): New country classifications, <http://data.worldbank.org/news/new-country-classifications>.